

http://dx.doi.org/10.12775/SiMDzKTiR_T3.2020.006

Mateusz Franciszek Marszałkowski

Instytut Historii Nauki PAN, Warszawa

Zbiór tekstów medycznych
z Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu
– kilka słów o dekoracji i proveniencji

Księga o sygnaturze Rps 12/II, określana jako *Zbiór tekstów medycznych*¹, przechowywana od 1946 roku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, należy do pokasacyjnego dziedzictwa szeroko pojętego regionu. Wpis własnościowy *liber s[an]c[t]e ma[r]i[a]e in polplin* umieszczony na karcie 2r (il. 1) wskazuje na pochodzenie rękopisu z rozproszonej librarii pelplińskiego opactwa cystersów. Nie jest to jedyny kodeks o pelplińskiej proveniencji znajdujący się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Kolejnym, późniejszym – z 1474 roku – jest zbiór kazań wielkopostnych o sygn. Rps 55/IV². Manuskrypty owe trafiły do toruńskiego księgozbioru po drugiej wojnie światowej wraz z tzw. zbiorami zabezpieczonymi z Królewca³, dokąd przewieziono

¹ Kodeks jest dostępny w całości na stronie internetowej Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej, por. <http://kpsc.umk.pl/dlibra/publication/69514?tab=1> (dostęp: 20 III 2018).

² *Katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, oprac. Marta CZYŻAK, współp. Monika JAKUBEK-RACZKOWSKA i Arkadiusz WAGNER, Toruń 2016 (dalej cyt.: KATALOG 2016), s. XXIV, 226–235. Określenie proveniencji na podstawie sygnatury zapisanej po wewnętrznej stronie górnej deski, brak bowiem wpisu własnościowego.

³ TAMŻE, s. XII–XV. Do Królewca trafiło na pewno 10 tomów, o których wiemy. W bibliotece królewskiej posiadały one następujące sygnatury: 1758 (dwa tomy), 1759, 1760, 1761, 1767, 1768, 1769, 1772, 1783. Zob. Marta CZYŻAK, *Rękopisy poklasztorne w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, [w:] *Źródła i materiały do badań nad kasatami klasztorów z obszaru Pomorza Nadwiślańskiego i ziemi chełmińskiej (XIX i XX w.)*, red. Piotr OLIŃSKI, Waldemar ROZYNKOWSKI, Wrocław 2015 (dalej cyt.: CZYŻAK 2015), przyp. 22; por. również *Catalogus codicium mancriptorum Bibliothecae Regiae et Universitatis Regimontanae. Codices ad iurisprudentiam pertinentes accedit descriptio codicum iuris qui Regimonti in archivo regio et in bibliotheca urbana atque Wallenrodtiana asservantur*, digessit et descripsit Aemilius Iulius Hugo Steffenhagen fasc. I,

je w latach 20. XIX wieku, po kasacie cystersów w 1823 roku⁴. Część ksiąg wywieziono w okresie kasat także do Berlina⁵, większość pozostała jednak na miejscu i obecnie przechowywana jest w Bibliotece Diecezjalnej w Pelplinie. Spośród liczącej około 180 średniowiecznych rękopisów⁶ spuścizny cysterskiej pozostającej w pelplińskiej librarii, 65 kodeksów ma wpis własnościowy z czasów średniowiecza – z reguły XV-wieczny. Niewielka grupa została nadto opatrzona przez pierwszych właścicieli, mianowicie przez mnichów z macierzystego opactwa w Doberanie⁷, wpisem świadczącym o przynależności do meklemburskiego klasztoru.

Niewielkich rozmiarów⁸ kodeks o sygn. 12/II (87 kart, 13 składek) przepisany został wieloma rękoma⁹, minuskułą wczesnogotycką, w dwóch kolumnach po 24 wersy na stronę (il. 2). Zawiera zbiór kilku łacińskich tekstów o treści medycznej, w tym – traktaty medyczne, recepty i prace z zakresu zielarstwa. Składają się na niego: Ps.-Galenus, *Prognostica* (k. 2r–2v), *Recepty medyczne* (k. 2v–12v), Nicolaus Salernitanus, *Antidotarium* (k. 12v–51r), Nicolaus Salernitanus, *De dosibus medicinarum* (k. 51r–54v), Nicolaus Salernitanus, *Synonyma medicinarum* (k. 54v–57v), *Ad cognoscendas herbas in colore* (k. 57v–59r), Aegidius Corboliensis *De urinis* (k. 60v–62r), *Słownik roślin i ziół* (k. 63r), *Recepty medyczne* (k. 63v–87v)¹⁰.

Kodeks 12/II nie doczekał się jak dotąd odrębnego opracowania monograficznego, był natomiast parokrotnie wzmiankowany¹¹ i został opatrzony obser-

---

Regimonti MDCCCLXI, nr kat. XIV (sygn. 1760.) oraz *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Regiae et Universitatis Regimontanae. Codices historici, digessit et descripsit, supplementa fasciculi i adiecit Aemilius Iulius Hugo Steffenhagen, praefatus est Carolus Hopfius, fasc. II, Regimonti MDCCCLXVII/LXXII, nr kat. CCCXVIII (sygn. 1758.I.), CCCXIX (sygn. 1758.II.), CCCLXXXII (sygn. 1772.)*.

⁴ KATALOG 2016, s. XXIV.

⁵ Kodeksy są obecnie przechowywane w Staatsbibliothek w Berlinie pod sygn. Theol. lat. fol. 482, Theol. lat. fol. 483, Theol. lat. fol. 484, Theol. lat. qu. 200 (zob. Valentin ROSE, *Die Handschriften-Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, Bd. 13: *Verzeichniss der lateinischen Handschriften*, Bd. II, Abteilung: I, Berlin 1901, No. 331 oraz TENZE, *Die Handschriften-Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, Bd. 13: *Verzeichniss der lateinischen Handschriften*, Bd. II, Abteilung: II, Berlin 1903, No. 796, 806, 816).

⁶ Podana liczba tyczy się jedynie rękopisów z wpisem własnościowym. Określenie proveniencji pozostałych kodeksów na podstawie zawartych w nich sygnatur nie jest łatwe i pozostaje w sferze domysłów, gdyż niektóre sygnatury powtarzają się. Nadto pojawiają się sygnatury zapisane większymi i mniejszymi znakami, w różnych miejscach – na wyklejce, na k. 1r – niezależnie od tego czy księga opisana jest wpisem własnościowym, czy też nie.

⁷ Są to rękopisy o sygn. 11 (25), 65 (132), 93 (188), 113 (299), 114 (195). Wszystkie przechowywane są w Bibliotece Diecezjalnej w Pelplinie. Poza tym jeden podobierański manuskrypt znajduje się w Staatsbibliothek w Berlinie, sygn. Theol. lat. fol. 482.

⁸ Wymiary: 21,0 × 13,5 cm.

⁹ „... (wyraźnie inne: k. 60v–62r, 73v–79v)”. – cyt. za: KATALOG 2016, s. 53.

¹⁰ Treść przywołuję za: KATALOG 2016, s. 51, 52.

¹¹ Por. rekord *Bibliografia* w nocy katalogowej Rps 12/II w: TAMŻE 2016, s. 56. W ostatnim czasie księga była także wzmiankowana w: Marta CZYŻAK, *Problematyka badawcza wybranych*

ną notą w opublikowanym niedawno *Katalogu rękopisów średniowiecznych Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*¹². Dzieło zostało wydatowane na koniec pierwszej ćwierci XIII wieku, a jego proveniencję określono jako nadreńską, na co wskazywać ma przede wszystkim wpis na k. 1v: *Jacobus Coloniensis prior* (il. 3) oraz dialekt dopisków na k. 63r¹³. Zaprezentowana poniżej analiza dekoracji inicjałów kaligraficznych – ze wskazaniem pewnych analogicznych rozwiązań – jest próbą dyskursu z obecnie obowiązującymi poglądami.

Pomimo użytkowego charakteru, księga 12/II jest dość obficie zdobiona. W rękopisie wyrysowano około 300 inicjałów filigranowych, z których około 250 potraktowano rubrą, 56 zielenią; występują nadto: jeden inicjał złożony, jeden błękitny oraz dwa barwy atramentu, który posłużył do zapisu tekstu – zbliżony do brunatnego. Dodatkowo dość licznie występują jednowersowe rubrowe i zielone lombardy, zwłaszcza na k. 12v–13v (il. 4) oraz 51v–70v. Wyjątkowo na k. 74r–79v obaj pisarze postawili zarówno na marginesach, w interkolumniach, jak i w ciągu tekstu czarne znaczki akapitów. W przypadku znaczników na k. 79r–v (tekst zapisany inną ręką) przydano im palmetowe zakończenia krańców dolnych, również opracowane czernią (il. 5). Poza inicjałami w rękopisie znajduje się kilka całostronicowych rysunków wykonanych piórkiem ukazujących: króla Dawida (k. 1r), dwie męskie postaci, z których jedna tronuje (k. 59v), Asklepiosa i Galena (k. 60r) oraz po raz kolejny dwóch mężczyzn (k. 62v)¹⁴. Nadto na k. 63v została wykreślona brunatnym inkaustem hybryda zwierzęca opracowana sumarycznie, konturowo, prawdopodobnie przez jednego ze skrybów (il. 6).

Inicjały wykreślone zostały na lewych marginesach, w interkolumniach, sporadycznie w ciągu tekstu (np. na k. 3v). Skrypcy pozostawiali różną ilość miejsca pod rysunek ozdobnej litery. Na k. 2r (il. 7) pod inicjał incipitowy przygotowano wcięcie szerokości połowy kolumny i wysokości trzech wersów, pod kolejny niewielkie wcięcie dwuwersowe, na dalszych kartach (do k. 13v) zaś jednowersowe o nieznacznym wcięciu na szerokość jednej–dwóch liter pisma głównego. Te ostatnie wydają się być polami przeznaczonymi jedynie pod jednowersowe lombardy lub po prostu rubrowe (i/lub zielone) litery. Na k. 14r–57v kopista pozostawił więcej miejsca – wcięcia o wysokości dwóch wersów i szerokości czwartej części kolumny. Od k. 65v, w zasadzie do samego końca, przeznaczono wąskie jedno-, z rzadka dwuwersowe przestrzenie pod inicjały

---

rękopisów średniowiecznych ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Pelplinie, [w:] *Claritas et consonantia. Funkcje, formy i znaczenia w sztuce średniowiecza. Księga poświęcona pamięci prof. Kingi Szczepkowskiej-Naliwajek w dziesiątą rocznicę śmierci*, red. Monika JAKUBEK-RACZKOWSKA, Juliusz RACZKOWSKI, Toruń–Warszawa 2017, s. 349–372.

¹² KATALOG 2016, s. 51–56.

¹³ TAMŻE, s. 56; por. również CZYŻAK 2015, s. 161.

¹⁴ Identyfikację postaci podaje za Moniką Jakubek-Raczkowską – por. KATALOG 2016, s. 53–54.

– podobnie jak na pierwszych kartach manuskryptu. Zaznaczyć należy, że poza większym polem pod znak incipitowy, przygotowano jeszcze kilka podobnych jeśli chodzi o powierzchnię, a nawet większych wcięć na k. 4v, 5v, 10r, 57v a także 12v (**il. 4**) i 14r, z czego na ostatnich dwóch dekorator nie wykreślił żadnych zdobnych liter. Dekoracja kaligraficzna o jednorodnej koncepcji wyrysowana została najprawdopodobniej przez jednego dekoratora¹⁵. Spójność uwytkła się w sposobie wpisania inicjału w kontekst tekstu głównego, kompozycji zdobień, kreślenia linii oraz form głównych elementów budujących filigran – palmet. Iluminator, nie bacząc na miejsce pozostawione pod inicjał, wykreślał z reguły ozdobne litery odpowiadające wysokości dwóch wersów, z rzadka nieco większe (np. na k. 38r, 68r). W przypadku pozostawionego mniejszego pola wyrysowywał znak obok kolumny tekstu. Kiedy zaś wcięcie na to pozwalało, wprowadzał większą część inicjału pomiędzy wersy, rozciągając jednocześnie literę, tak by jej lewa część wystawała poza kolumnę tekstu. Z reguły też przeciągał wydłużenie dolne bądź lewą kreskę litery (zazwyczaj w literach A), gdzieś niedzie szeryfy (z reguły w literach S), na długość kilku wersów ku dolnemu marginesowi, kończąc je półpalmetą.

Filigrany reprezentują dość wczesną fazę rozwoju zdobień kaligraficznych w typie palmetowym (**il. 8**). Wykreślone zostały czerwonym atramentem, miejscami podmalowane żółcienią, rzadziej zielenią (na k. 2r, 29v, 86v; **il. 9**). Elementem dominującym w ich budowie jest mięsista półpalmeta pozostająca z reguły w silnej relacji ze znakiem litery. Poza motywem półpalmet w systemie zdobień pojawiają się także: pełna palmeta, fibryle, wici łączące poszczególne elementy palmetowe. Dekoracja ta jest raczej skromna, gdyż składa się na nią jedynie wypełnienie oka litery oraz otulina wokół znaku. Na kartach rękopisu nie występują wypustki marginalne. W światłach liter pojawiają się najczęściej gąsienice – motyw ściśle związany z palmetowym typem filigranu; rzadziej – skromniejsze elementy budowane z wici, przybierające różne formy, a występujące w towarzystwie małych podwójnych szwów. W niektórych przypadkach dekoracje zostały potraktowane dość swobodnie, swym kształtem przypominając bardziej motyw konturowy, będący protoplastą palmetry. Otuliny liter w przeważającej części zdobień układają się w krótkie, z reguły proste wici, kreślone wzdłuż fragmentów znaków wychodzących na margines – wydłużeń dolnych, górnych, kresiek, szeryfów – nadto: półpalmetry, palmetry, motywy konturowe. Niektórym wiciom nadano nierówny bieg, tworząc „poszarpane” okonturowanie litery (np. wokół litery Q na k. 6v). Na k. 29v, co należy z uwagą odnotować, pojawia się „palmeta z palcem” (**il. 9**) – jest to unikalny przejaw znajomości

¹⁵ Przy czym – czego stanowczo nie można odrzucić ani w pełni przyjąć – Monika Jakubek-Raczkowska w nocie katalogowej (por. KATALOG 2016, s. 53–54) stwierdziła, że „przy dekoracji kodeksu pracowało kilku kaligrafów”.

wypracowanych już wzorców zdobień filigranowych. Motyw ten można traktować jako wyznacznik chronologii rozwoju dekoracji kaligraficznych. W paryskich manuskryptach zaczyna on się pojawiać w latach 1160–1180, a zanika wraz z końcem pierwszej ćwierci XIII wieku – cały czas wydłużając się i coraz mocniej zaostrzając swój koniec¹⁶. Dwie litery na k. 5v, 49v wyrysowane rubrą wydają się być nieukończonymi inicjałami filigranowymi, natomiast inicjał R na k. 13r, nieco zatarty, został udekorowany przez innego kaligrafa, być może w późniejszym czasie. Dość nieporadny rysunek rubrowych lombard na k. 71r–74r zdradza niewprawną rękę kolejnego rubrykatora¹⁷.

Zdobienia toruńskiej księgi, wpisujące się we wczesną fazę rozwoju dekoracji filigranowych, nawiązują swą formą i zastosowanymi motywami do tradycji romańskiej, ale stylistycznie wpisują się już w koncepcję gotycką. Wykorzystana paleta barw – zieleni, żółceni i czerwieni – również tkwi jeszcze w starszych tradycjach, gdyż dojrzałe, gotyckie filigrany kreślono na ogół błękitem i kontrastową czerwinią. Układy takie, pozostające na granicy maniery romańskiej i gotyckiej, pojawiają się w rękopisach końca XII i początku XIII stulecia, przepisanych na terenach zachodnioniemieckich, francuskich czy też na wyspach brytyjskich. Jako przykład realizacji tego typu dekoracji przywołać można Mszal ze zbiorów Bibliothèque Mazarine w Paryżu, prawdopodobnie z pierwszej ćwierci XIII wieku, określanej jako „zachodnioniemiecki”¹⁸, w którym dekoracja inicjałów opracowana została w sposób bogatszy, jednak formalnie przypomina palmety z toruńskiego rękopisu. Nieco inny charakter noszą wielobarwne formy kaligraficzne w Sakramentarzu z opactwa Saint-Amand, datowanym na około 1170–1180 i przepisany w tymże flandryjskim klasztorze¹⁹. Palmety zostały wykreślone bardziej szczegółowo. Składają się z drobniejszych i bardziej krągłych karbowań, natomiast zakomponowanie poszczególnych elementów filigranowych jest bliskie układom w dwóch poprzednich manuskryptach. Dalszych analogii dostarczają kodeksy przechowywane w British Library w Londynie. Starszy z nich, z trzeciej ćwierci XII wieku, przepisany został na terenie Burgundii, być może w La Charité-sur-Loire²⁰. Zdobią go inicjały barwy czerwonej, zielonej, błękitnej z filigranami wykreślonymi czerwinią i zielenią.

---

¹⁶ Patricia STIRNEMANN, *Fils de la vierge. L'initiale à filigranes parisiennes: 1140–1314*, „Revue de l'Art”, 90, 1990, s. 61–65.

¹⁷ Być może lombardy wprowadził skryba, choć tekst główny zapisano wyćwiczoną ręką, być może zgoła inna osoba. Pewne jest, że ten kto wykreślił inicjały na pozostałych kartach kodeksu nie jest autorem rubrowych liter na k. 71r–74r.

¹⁸ Paryż, Bibliothèque Mazarine, sygn. Ms. 431. Kodeks częściowo zdigitalizowany, dostępny pod adresem: <http://initiale.irht.cnrs.fr/codex/6506/8985> (dostęp: 21 III 2018).

¹⁹ Valenciennes, Bibliothèque Municipale, sygn. Ms. 108. Kodeks częściowo zdigitalizowany, dostępny pod adresem: <http://initiale.irht.cnrs.fr/codex/5402/13589> (dostęp: 21 III 2018).

²⁰ Londyn, British Library, sygn. Yates Thompson 17. Kodeks częściowo zdigitalizowany, dostępny pod adresem: <http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=8119&Colid=58&NStart=17> (dostęp: 21 III 2018).

Wzdłuż korpusów liter ciągną się wici przerywane motywami konturowymi, na wydłużeniach dolnych, szeryfach pojawiają się palmety i półpalmety, w światłach liter – pokarbowane linie. Dobór motywów w tym przypadku jest skromniejszy, jednak koncepcja zdobień pozostaje bliska tej, która pojawia się na kartach *Zbioru tekstów medycznych*. Pod względem doboru elementów filigranowych, sposobu ich wykreślenia oraz zakomponowania, najbardziej zbliżone do dekoracji toruńskiego manuskryptu są inicjały w Psalterzu, wykonanym w pierwszej ćwierci XIII stulecia w skryptorium angielskim lub francuskim²¹. Inicjały barwy czerwonej lub zielonej otrzymały dekoracje barwy przeciwnej; zostały dostawione do kolumny tekstu. W światłach liter wykreślono gąsienice, w otulinie zaś motywy konturowe i palmety. Te ostatnie, o konturowym rysunku, nie uzyskały tak mięsistych form, jak palmety toruńskie. Niemniej idee artystyczne, które przyświecały obu kaligrafom – księgi 12/II oraz Psalterza z British Library – wydają się być zbieżne, czerpiące z jednej tradycji.

W dotychczasowej literaturze księgę określano jako nadreńską. Na podstawie analizy zdobień trudno wskazać jednoznacznie środowisko, w którym wytworzono obecną w niej koncepcję ornamentyki. Podobne kompozycje, motywy i idee, towarzyszące wytwórczości rękopisów pod koniec XII i na początku XIII wieku, występowały powszechnie – od ośrodków wyspiarskich, poprzez skryptoria czynne na ziemiach francuskich i w Niemczech zachodnich. Analiza filigranu nie przynosi wystarczających argumentów, by nadreńską proveniencję potwierdzić, ani też – z uwagi na ogólny zachodni charakter stylowy zdobień – jej nie wyklucza.

Wydawać by się mogło, że toruński *Zbiór tekstów medycznych*, ze względu na jego czas powstania i pelpliński wpis, można zaklasyfikować do grupy rękopisów fondu uposażeniowego pelplińskich cystersów. Fundacja opactwa sięga bowiem 1258 roku, kiedy to sprowadzono cystersów do Pogódek, a niecałe 20 lat później darowano im miejsce w Pelplinie²². Kodeks 12/II, datowany na pierwszą ćwierć XIII wieku, musiał zatem powstać wcześniej aniżeli mnisi dotarli na Pomorze. Traktowanie jednak manuskryptu, nieposiadającego wpisu własnościowego Doberanu, jako części macierzystej darowizny, należy przyjmować dość ostrożnie. Pewne światło na historię toruńskiego zabytku może rzucać nota proveniencyjna na k. 1v: *Jacobus Coloniensis prior*, poprzedzona jeszcze jednym wyrażeniem – obecnie zatartym – zapewne słowem *frater*. W Bibliotece Diecezjalnej w Pelplinie pod sygn. 223 (267) przechowywane jest *Expositio Hymnorum de Tempore* autorstwa cysterskiego teologa Mateusza Steyn-

²¹ Londyn, British Library, sygn. Harley 4070. Kodeks częściowo zdigitalizowany, dostępny pod adresem: <http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=4509&CollID=8&N-Start=4070> (dostęp: 21 III 2018).

²² Janusz CIEMNOŁOŃSKI, Janusz Stanisław PASIERB, *Pelplin*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 6.

huza ze Zbraslavia (Matthaus de Aula Regia), współprawne ze *Speculum vite monachorum*. Kodeks ten, zapisany kursywą gotycką, pozbawiony dekoracji, można dość ogólnie datować na XV stulecie, przy czym znana jest data śmierci autora tekstu *Expositio Hymnorum de Tempore* – rok 1427²³. Na wyklejce górnej okładziny księgi widnieje, nieco zatarty, wpis proveniencyjny [...] *ris Jacobi Coloniensis prioris in pelpl[...]*, wyraźnie wskazujący, iż ów „Jakub z Kolonii” był przeorem w Pelplinie (il. 10). Niemniej wydaje się, że wyrażenie *pelpl[...]* zostało dopisane inną ręką. Zastanawiające jest czy osoba, która poczyniła dopisek, znała *Jacobusa Coloniensis*, czy miała jedynie świadomość, że ów *frater* był – i to raczej w dość nieodległym czasie – przeorem w Pelplinie. Oba „Jakubowe” wpisy własnościowe – w księdze pelplińskiej i toruńskim kodeksie 12/II – wykonane zostały późną XV-wieczną teksturą²⁴. Należy podkreślić, iż *Zbiór tekstów medycznych* nie mógł zatem być częścią fondu uposażeniowego, ale jako stara księga (z dużym prawdopodobieństwem o nadreńskiej proveniencji artystycznej) włączony został do księgozbioru klasztornego później – zapewne w XV wieku, przez owego Jakuba z Kolonii, którego był własnością.

Kwestią do ustalenia pozostaje identyfikacja postaci przeora, prawdopodobnie pelplińskiego, który – jeśli pełnił tę funkcję w Pelplinie – to zapewne w XV wieku. W *Liber mortuorum* pelplińskiego opactwa wzmiankowanych jest dwóch przeorów o imieniu Jakub, jeden w dniu 22 II, z dopisaną datą roczną 1564, drugi zaś pod datą 28 XII, również z przydanym rokiem, tym razem 1648. Jakub, który zmarł blisko połowy XVII wieku, określony został przydomkiem *Fulgravius*²⁵, drugi zaś – żyjący stulecie wcześniej, zapisany został jako *Iacobus sacerdos et monachus et prior*²⁶. Identyfikacji tego ostatniego podjął się Piotr Oliński, który na podstawie źródeł pozanekrologowych wskazał żyjącego w tym czasie przeora Jakuba Agippę²⁷. W opracowaniu księgi zmarłych toruński uczoney, podpierając się innymi dokumentami, wyróżnił nadto kilkunastu innych przeorów pelplińskiego konwentu²⁸. W przywołanym zestawieniu nie pojawia się jednak żaden Jakub, który nosiłby miano *Coloniensis*. Spis przeorów

---

²³ Kassian LAUTERER, biogram [w:] http://www.zisterzienserlexikon.de/wiki/Matthäus_von_Königssaal (dostęp: 30 XI 2018) oraz: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz59068.html> (dostęp: 30 XI 2018).

²⁴ Za konsultacje paleograficzne dziękuję panom: dr. hab. Jerzemu Kaliszukowi, dr. hab. Jackowi Soszyńskiemu oraz Sławomirowi Szyllerowi z Instytutu Historii Nauki PAN w Warszawie.

²⁵ Wojciech KĘTRZYŃSKI, *Liber mortuorum monasterii Pelplinensis ordinis Cisterciensis*, [w:] *Monumenta Poloniae Historica. Pomniki dziejowe Polski*, t. 4, Lwów 1884, s. 123.

²⁶ TAMŻE, s. 73. Wypada odnotować, że w księdze umarłych pelplińskiego konwentu określenie *prior* pojawia się zaledwie cztery razy, z czego dwa razy odnosi się do Jakuba.

²⁷ Przeor ten pojawia się na kartach kroniki cysterskiej, por. *Kronika Cystersów Pelplińskich*, Biblioteka Diecezjalna w Pelplinie, sygn. 421 (622), s. 235.

²⁸ Piotr OLIŃSKI, *Cysterskie nekrologi na Pomorzu Gdańskim od XIII do XVII wieku*, Toruń 1997, s. 59–64.

wydaje się jednak niepełny. Około i po połowie XV wieku pojawiają się krótkie, kilkuletnie okresy, dla których nie zostały odnalezione dokumenty wzmiankujące urzędujących wtedy przeorów. Być może w którymś z nich, w ciągu stosunkowo niedługiego czasu, urząd sprawował Jakub z Kolonii, albo funkcję tę pełnił w innym zgromadzeniu, a jedynym odkrytym dotychczas śladem jego żywota są dwa powyższe kodeksy.

Mateusz Franciszek Marszałkowski

Institute for the History of Science, Polish Academy of Science, Warsaw

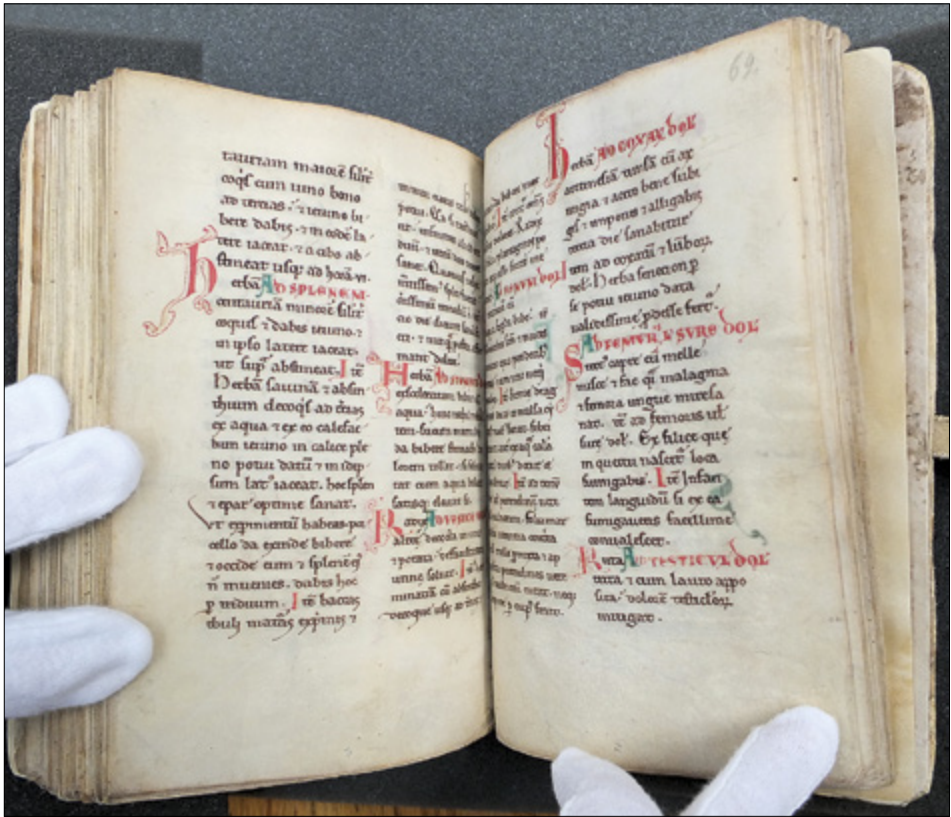
The collection of medical texts from the University Library in Toruń – some words about decorations and provenance

Manuscript with signature 12/II preserved in the University Library in Toruń since 1946 is part of Toruń's heritage. First of all, however, it is part of the legacy of the monasteries resolved in the former Pomerania region. Codex, written in the end of the first quart of 13th century, has an ownership signature: *Liber Sancte Mariae in Polplin* (fol. 2r) and another: *Jacobus Coloniensis prior* (fol. 1v). This article presents and characterizes the penwork decorations of this manuscript, which are not strictly Gothic yet. Most pen-flourish decorations display features of early stage of the development. Due to the time the manuscript was written we could join the one with group of the manuscripts from original endowment. However at the Diocesan Library in Pelplin there is one manuscript from 15th century, with ownership signature [...] *ris Jacobi Coloniensis prioris in pelpl[...]* (on upper pastedown). Both of the ownership signatures with Jacobus Coloniensis was written in script from 15th century. Unfortunately we do not know who Jacobus Coloniensis was, except of his role of prior, which we know only from the two manuscripts. In other documents or manuscripts, even in *Liber mortuorum*, Jacobus Coloniensis does not appear.

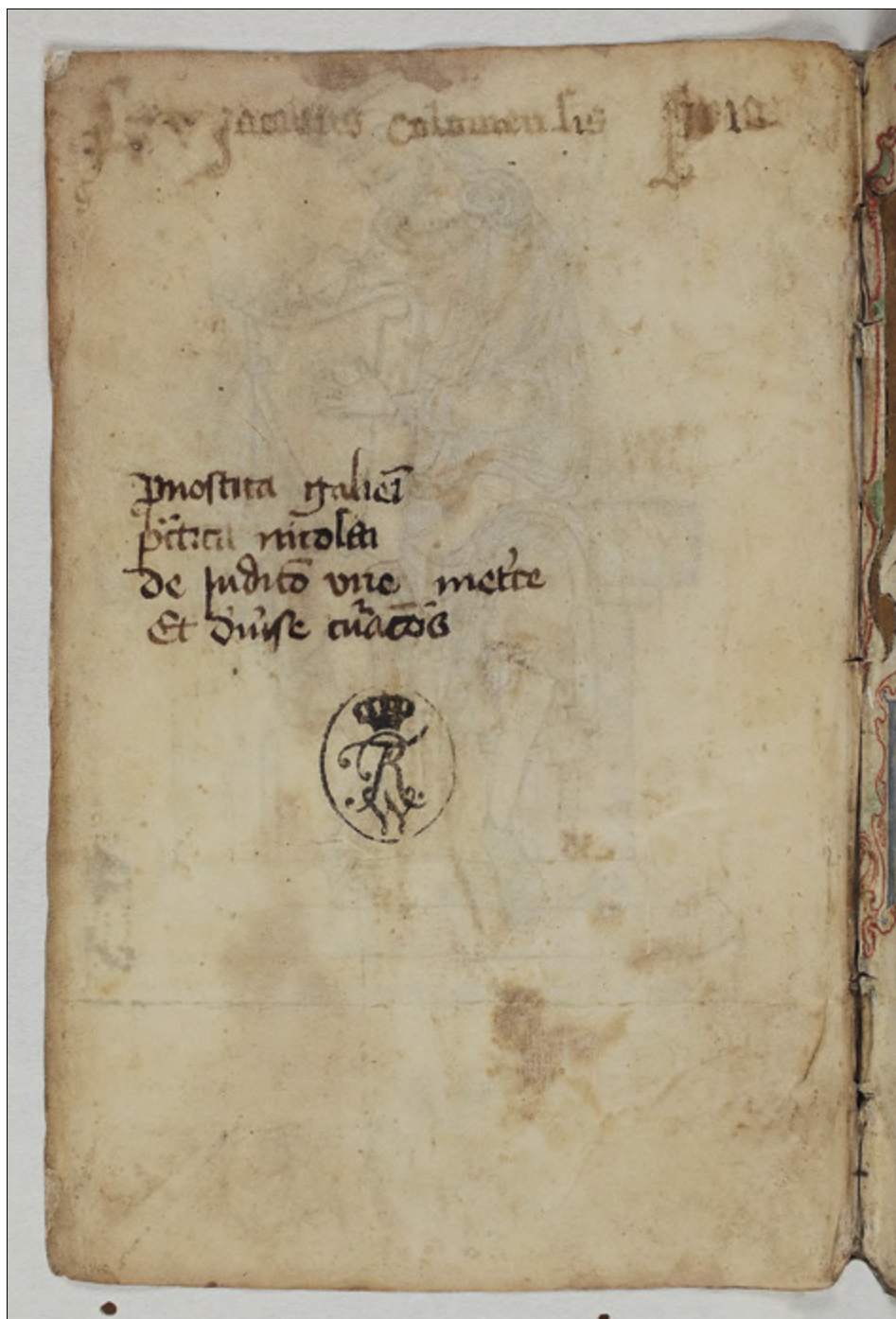

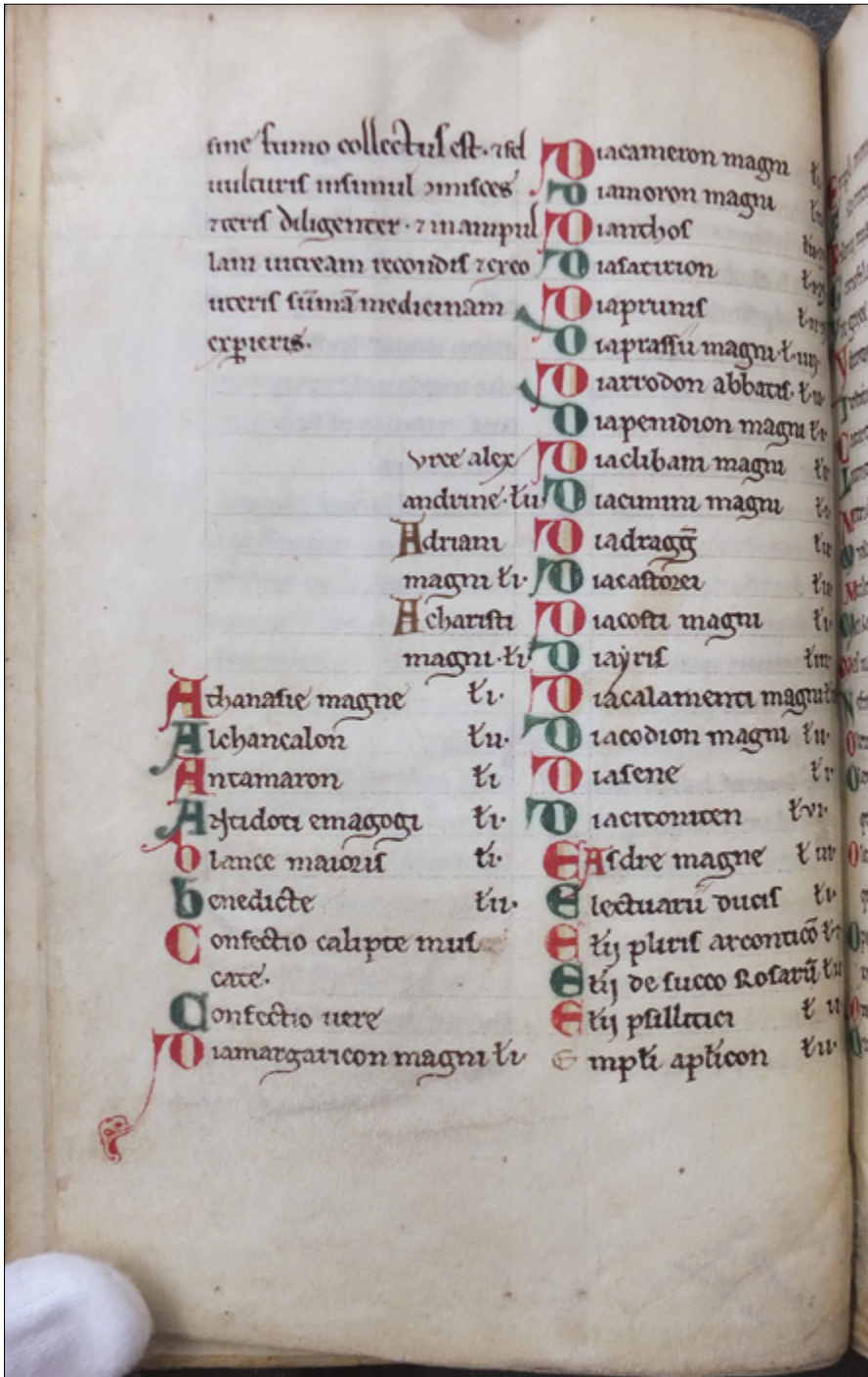
Il. 1. *Zbiór tekstów medycznych*, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 12/II, k. 2r.
Fot. M. Jakubek-Raczkowska

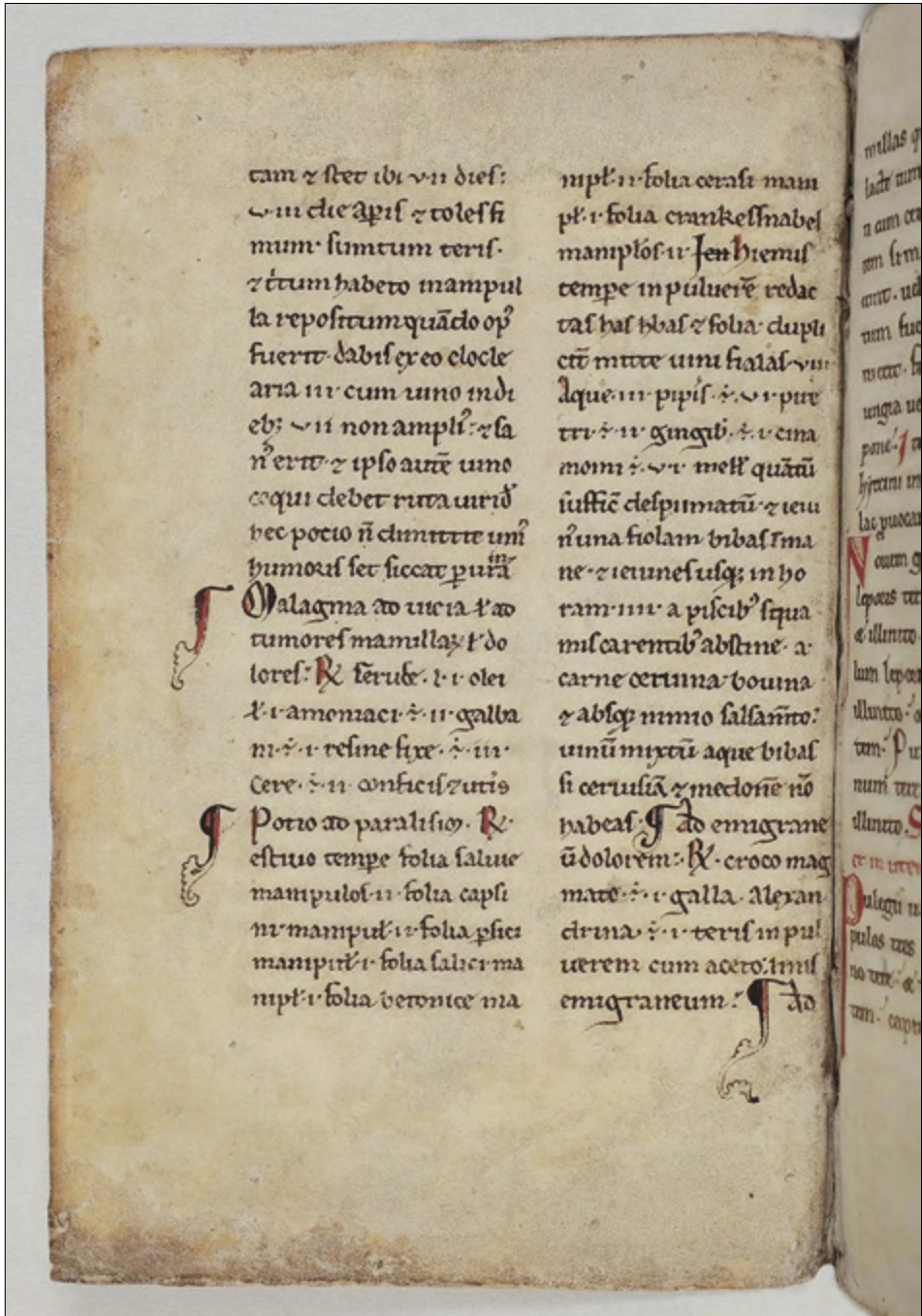
II. 2. Zbiór tekstów medycznych, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 12/II, k. 68v–69. Fot. M. Jakubek-Raczkowska

Il. 3. Zbiór tekstów medycznych, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 12/II, k. 1v.
Źródło: <http://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/69514?tab=1> (dostęp: 21 III 2018)

Il. 4. Zbiór tekstów medycznych, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 12/II, k. 12v.
 Fot. M. Jakubek-Raczkowska

tam & stet ibi .vii. dies:
 .v. in die apil & tolesfi
 mum. sumtum teris.
 & etum habeto in ampul
 la repositum quādo op
 fuerit dabil ex eo clocle
 ana in cum uino in di
 eb; .v. non ampl: & la
 n'ert & ipso autē uino
 coqui debet rura uirid
 hec potio n̄ dimittit um
 humoral set siccac purā

S Malagma ad uicia & ad
 tumores mamillar & do
 lores. R. serub. .i. olei
 & amoniaci .i. galla
 ni .i. resine fixe .i. in
 cere .i. conficis & utis

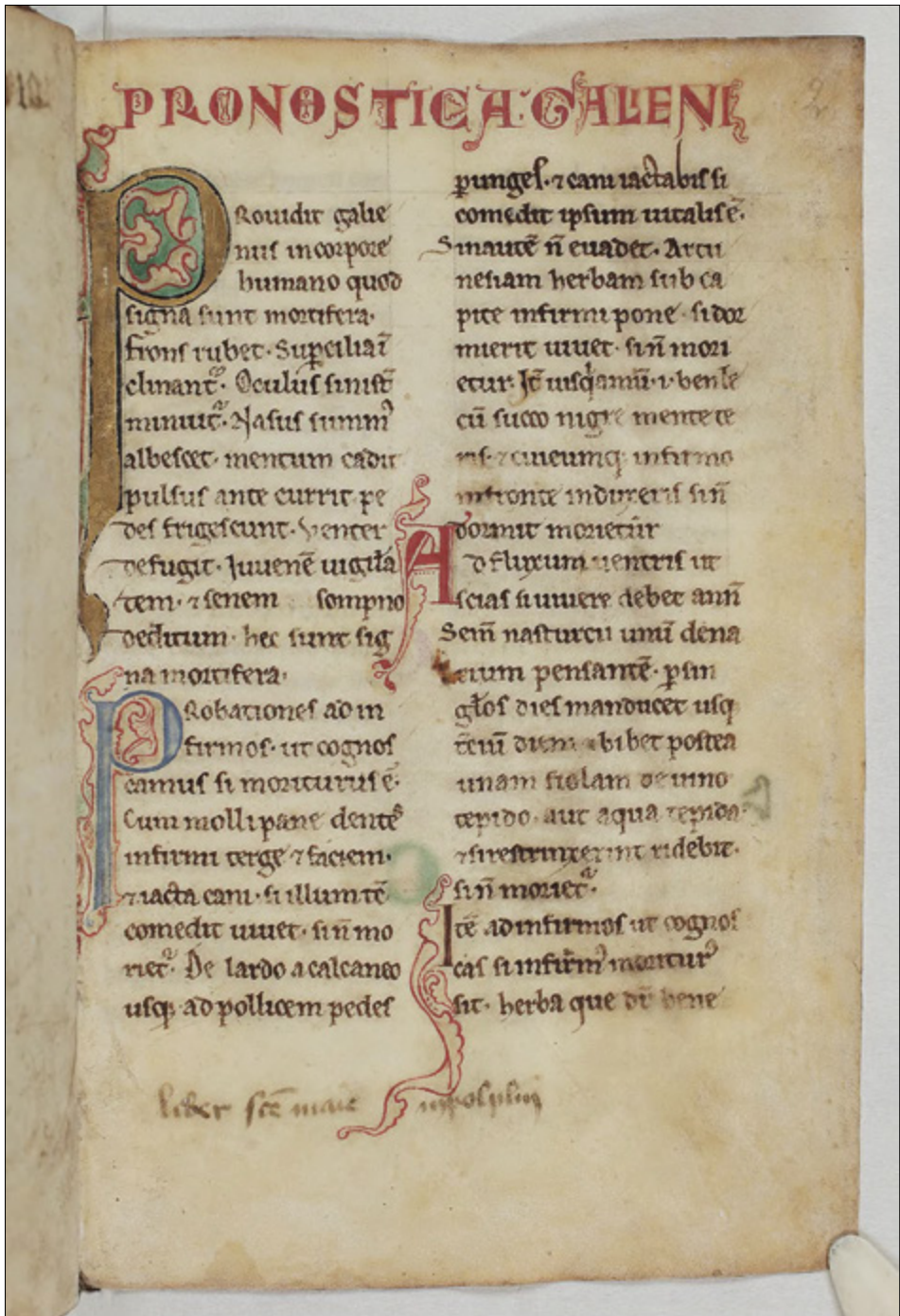
Potio ad paralitio. R.
 estuo tempe folia salue
 manipulos .i. folia capli
 ni manipul: .i. folia phic
 manipul: .i. folia salici ma
 nipl: .i. folia betonice ma

nipl: .i. folia cerasi man
 pl: .i. folia crankeffnabel
 maniplos .i. fen hienul
 tempe in puluerē redac
 tal bal thal & folia clupti
 cū mitte uini fialal .vii.
 aque .iii. pipis .i. .v. pur
 tri .i. .v. gngob. .i. .v. cina
 momi .i. .v. mell quātū
 iustic delpumatiū & ieu
 n'una fiolam bibal ma
 ne & ieiunes usq; in ho
 ram .iii. a piscib' squa
 mil carentib' abstine. a
 carne certuna bouina
 & absq; nimo sallāto:
 uinū mixtū aque bibal
 si cerulū & meclone nō
 habeat. **S** ad emigrane
 ūdolorem. R. croco mag
 mate .i. .v. galla Alexan
 drina .i. .v. teris in pul
 uerem cum aceto. in
 emigraneum. **S** ad

Il. 5. Zbiór tekstów medycznych, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 12/II, k. 79v. Źródło: <http://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/69514?tab=1> (dostęp: 21 III 2018)

Il. 6. Zbiór tekstów medycznych, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 12/II, k. 63v. Fot. M. Jakubek-Raczkowska

PRONOSTICA GALENI

Proudit galie
 nis incorpore
 humano quod
 signa sunt mortifera.
 front rubet. Superilia
 clinant. Oculi sunt
 minuit. Nasus summus
 albescit. mentum cadit
 pulsus ante currit pe
 des frigeant. Venter
 defugit. Iuuenē uigila
 tem. et senem sompno
 oeditum. hec sunt sig
 na mortifera.

Probationes ad in
 firmos. ut cognos
 camus si morturus e.
 Cum molli pane dente
 infirmi terge et faciem
 et iacta cani. si illum te
 comedit uiuet. si non mo
 riet. De lardo a calcaneo
 usq; ad pollicem pedes

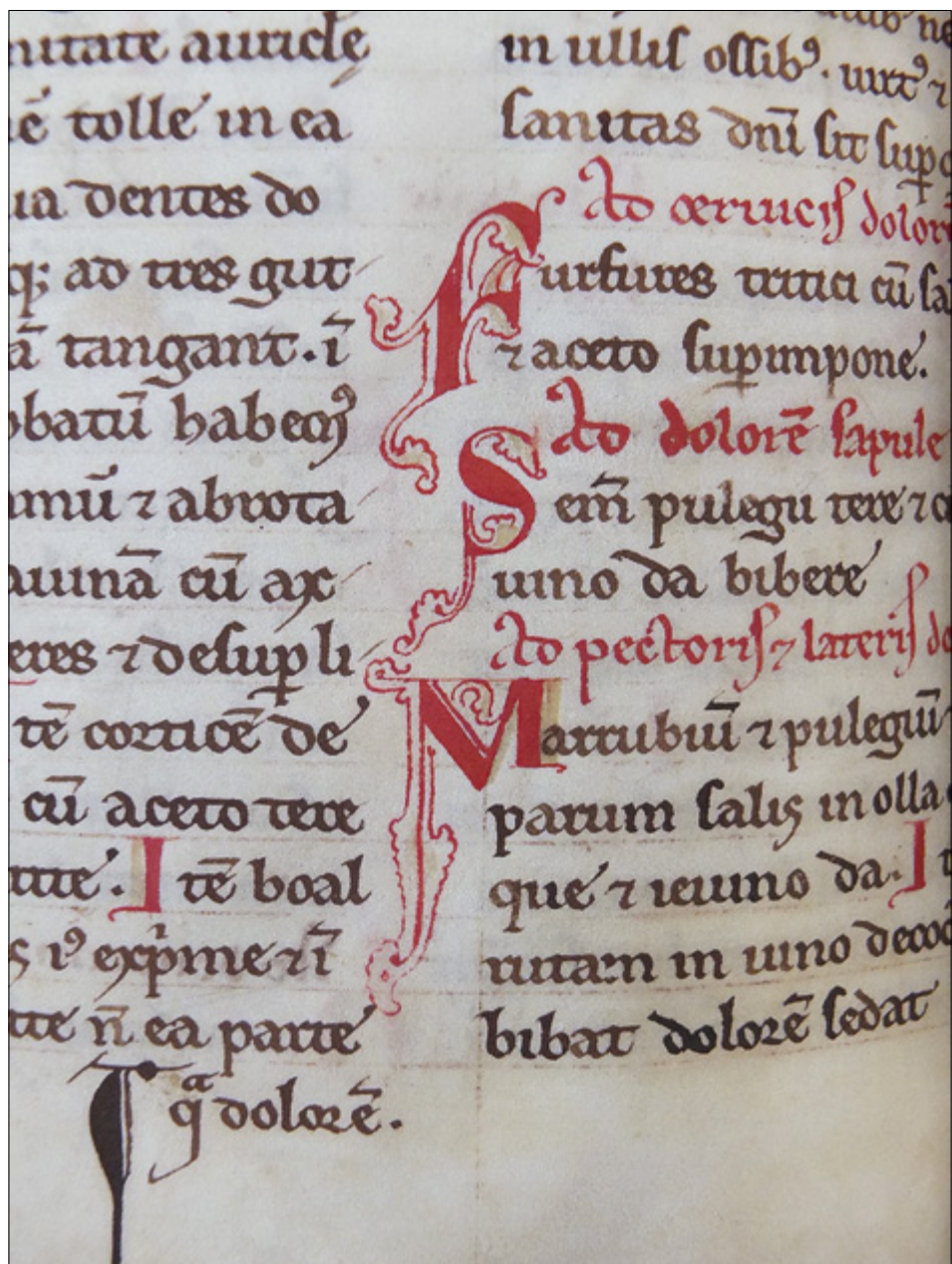
punges. et can iactabit si
 comedit ipsum uitalis e.
 Sin autē n euadet. Arcu
 nesiam herbam sub ca
 pite infirmi pone. si dox
 merit uiuet. si n mori
 etur. Itē usq; amū. et benle
 cū succo nigre mente te
 ref. et cucumq; infirmo
 in fronte indixerit si n
 dormit morietur

Ad fluxum uentris ut
 scias si uiuere debet am
 Sem nasturcu unū dena
 rum pendantē. pin
 glos dies manducet usq;
 tēū diem. et bibit postea
 unam siolam de uino
 tepido. aut aqua tepida.
 et si restiterit uidebit.
 si n moriet.

Ite ad infirmos ut cognos
 cas si infirmus mortur
 sit. herba que dicit bene

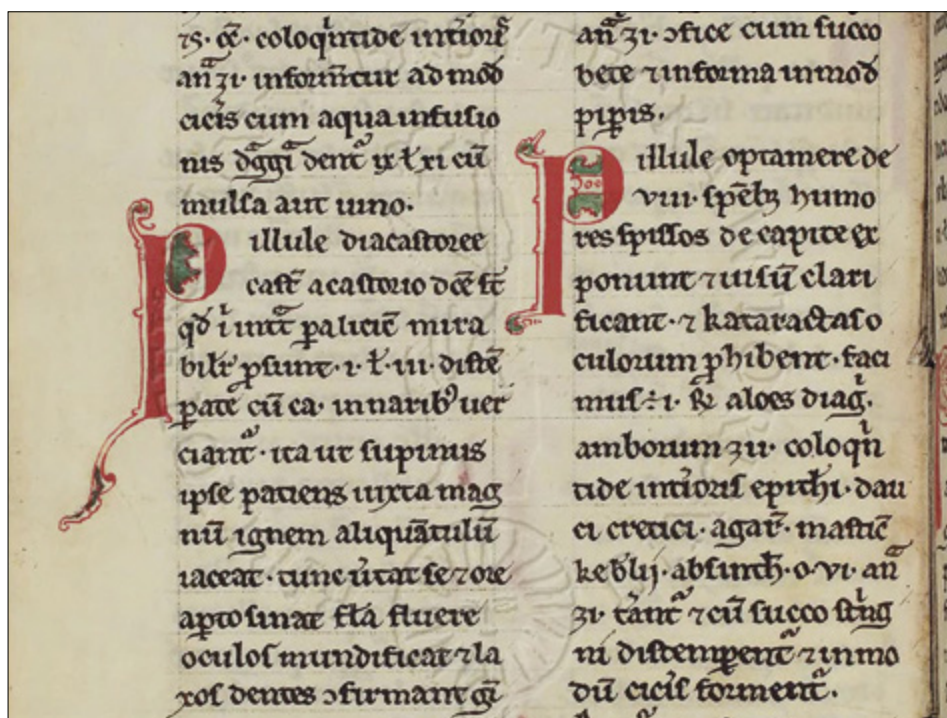
liber sic uale

Il. 7. Zbiór tekstów medycznych, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 12/II, k. 2r. Źródło: <http://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/69514?tab=1> (dostęp: 21 III 2018)

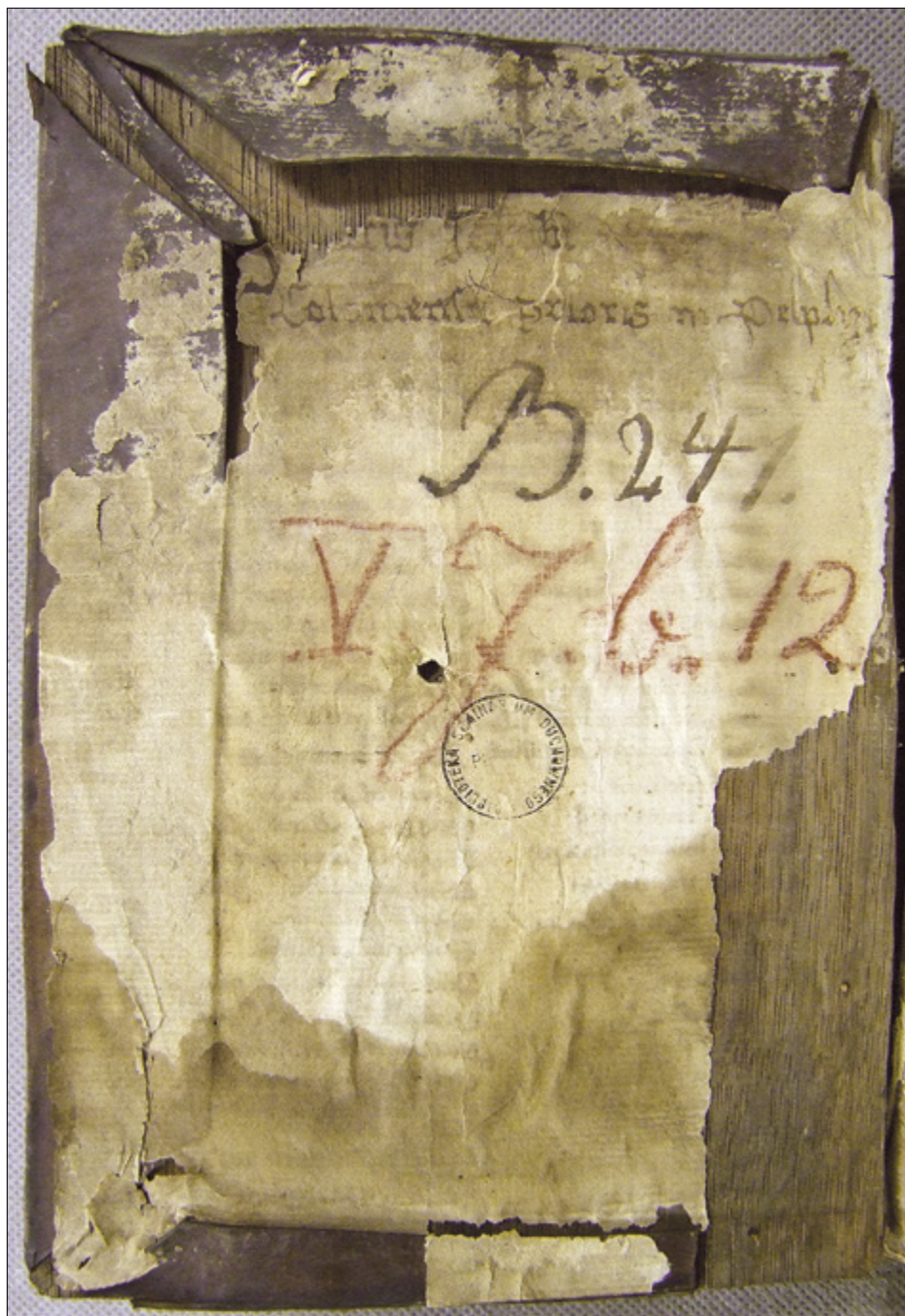

II. 8. Zbiór tekstów medycznych, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 12/II, k. 67v.
 Fot. M. Jakubek-Raczkowska

Il. 9. Zbiór tekstów medycznych, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 12/II, k. 29v. Źródło: <http://kpbk.umk.pl/dlibra/publication/69514?tab=1> (dostęp: 21 III 2018)

Il. 10. Matthäus Steynhuz von Königssaal, *Expositio Hymnorum de Tempore; Speculum vite monachorum*, Biblioteka Diecezjalna w Pelplinie, sygn. 223 (267), wyklejka górnej okładziny. Fot. M. F. Marszałkowski.